

Discussienota Monumenten en erfgoed

Inhoud

	pag.
1. Waarom deze discussienota ?	2
2. Hoe is de nota tot standgekomen ?	2
3. De beleidsopties en de combinaties van opties.	3
Bijlage: Achtergrondinformatie en toelichting.	9

1. Waarom deze discussienota ?

Deze discussienota over Monumenten en erfgoed is opgesteld in opdracht van het college van B&W en ten behoeve van de gemeenteraad. De nota is gericht op een vernieuwing van het gemeentelijk beleid.

Directe aanleiding voor het opstellen van de nota is een de raadsnotie Monumentenzorg d.d. 15-11-2010. Achterliggend daarbij zijn:

- het toenemende besef dat monumenten en erfgoed essentieel bijdragen aan de identiteit en aantrekkelijkheid van stad en buitengebied en belangrijk zijn voor de toekomstige economische ontwikkeling,
- de toenemende aandacht van mensen voor de geschiedenis van hun stad, wijk en buurt en hun daarmee verbonden emoties,
- het gegeven dat de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor monumenten en erfgoed toeneemt door decentralisatie van rijkstaken en veranderende wet- en regelgeving.

2. Hoe is de nota tot stand gekomen ?

De nota is opgesteld op basis van een serie gesprekken met betrokken raadsleden en partners:

- eigenaren en gebruikers, zoals individuele burgers, woningbouwcorporaties, kerkbesturen, ontwikkelaars;
- belangenorganisaties, zoals de Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, de Vereniging Erfgoed, het Oversticht e.v.a.;
- de Monumentencommissie;
- Rijk en provincie, zoals de Rijksdienst Cultureel Erfgoed en het Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel;
- de gemeentelijke Adviescommissie Cultuurhistorie.

In een eerste rondetafelgesprek zijn de relevante thema's benoemd en verkend. Deze thema's zijn:

- de zorg voor rijks- en gemeentelijke monumenten en klein erfgoed,
- het maken van een cultuurhistorische waardenkaart en de vertaling daarvan in bestemmingsplannen,
- het geven van nieuwe functies (herbestemmen) aan monumenten en erfgoed,
- het beleefbaar maken van monumenten en erfgoed.

Daarna is in vijf verdiepingsgesprekken per thema nader besproken wat de beleidsopties zijn: welke concrete maatregelen kunnen worden genomen, wat daarbij de rollen van de gemeente en de partners zijn en welke prioriteiten kunnen worden gesteld. Vervolgens is per concrete maatregel een zo goed mogelijke inschatting gemaakt van de te verwachten financiële consequenties.

3. De beleidsopties.

De kern van deze discussienota wordt gevormd door de concrete beleidsopties per thema, die naar voren zijn gekomen in de gesprekken met partners en raadsleden. De beleidsopties betreffen wijzigingen en aanvullingen op het bestaande beleid.

De gemeenteraad kan richting en kaders voor het toekomstige monumenten- en erfgoedbeleid geven, door zich uit te spreken over de benoemde beleidsopties en daaruit een keuze te maken. De raad kan de benoemde beleidsopties uiteraard ook amenderen en andere beleidsopties toevoegen.

De beleidsopties, in totaal 20, zijn op basis van prioritering en ten behoeve van het maken van keuzes gerangschikt in vier combinaties.

Combinatie 0: Noodzakelijk: omvat de beleidsopties die noodzakelijk zijn als gevolg van de decentralisatie van rijkstaken en de veranderende wet-en regelgeving.

Combinatie 1: Actief: omvat combinatie 0, plus de andere beleidsopties die in de gesprekken met partners en betrokken raadsleden de eerste prioriteit kregen.

Combinatie 2: Ambitieuze: omvat de combinaties 0 en 1, plus de beleidsopties die in de gesprekken de tweede prioriteit kregen.

Voorkeurscombinatie: omvat de combinatie 0, plus een selectie van beleidsopties uit de andere combinaties. Uitgangspunten voor deze selectie zijn:

- de prioritering van partners en raadsleden,
- de speerpunten van het gemeentelijke beleid zoals ondermeer verwoord in het Coalitieakkoord “Vertrouwen in Enschede”. De in dit verband meest relevante speerpunten zijn: werk en participatie, onderwijs, meer autonomie voor buurten, wijken en dorpen, duurzaamheid, nieuwe media, gemeentelijke dienstverlening, regionale samenwerking en de overheid in de rol van regisseur, facilitator en verbinder;
- het Amendement Monumentenbudget , d.d. 7-11- 2011. Dit amendement houdt in dat in de programmabegroting 2012-2015 incidenteel voor 2012 een bedrag van € 200.000 voor monumentenbeleid is bestemd en dat bij de kadernota 2013-2016 voorstellen voor structurele dekking worden uitgebracht. Per 31-12-2013 is aan de Stichting Behoud Jozefkerk een renteloze lening van maximaal €200.000 toegezegd. De financiële gevolgen van die toezegging worden in 2014 e.v. ten laste van het Monumentenbudget gebracht.

Op de volgende pagina's worden de beleidsopties per thema en combinatie kort beschreven in een schema. Op de laatste pagina staat een totaaloverzicht.

In de bijlage worden de beleidsopties voorzien van achtergrondinformatie en nader toegelicht en wordt de keuze van de voorkeursopties nader gemotiveerd.

Thema Monumenten en klein erfgoed

0: Noodzakelijk	1: Actief	2: Ambitueus	Voorkeur
Op basisniveau brengen van ambtelijke capaciteit/ deskundigheid voor vergunningverlening, informatie, advies, toezicht, handhaving. <i>Nodig budget:</i> € 40.000 p/j	Instellen loket Monumenten en erfgoed voor informatie, advies, vergunningverlening, toezicht, handhaving. Met veldwerker en betrekken lokale deskundigheid. Op plusniveau brengen van ambtelijke capaciteit/ deskundigheid. <i>Nodig budget:</i> € 75.000 p/j	idem Actief <i>Nodig budget:</i> € 75.000 p/j	Optie Actief <i>Nodig budget:</i> € 75.000 p/j
	Voor gemeentelijke monumenten: beschikbaar stellen van arrangement Monumentenwacht <i>€ 65.000 incidenteel</i> <i>€ 6.000 p/j</i>	idem Actief <i>€ 65.000 incidenteel</i> <i>€ 6.000 p/j</i>	Optie Actief <i>€ 65.000 incidenteel</i> <i>€ 6.000 p/j</i>
	Voor gemeentelijke monumenten: subsidie onderhoud en restauratie <i>€ 80.000 p/j</i>	Idem Actief <i>€ 80.000 p/j</i>	
		Verbinden aan subsidiering onderhoud en restauratie gemeentelijke monumenten: - leerlingwerkplaatsen - “toolkit” duurzaamheid <i>€ 5.000 incid.</i> <i>€ 10.000 p/j</i>	
		Aanvullen lijst gemeentelijke monumenten, conform voorstellen Oversticht <i>€ 30.000 incidenteel</i>	
	Bescherming klein erfgoed: Pilot en uitvoering <i>€ 10.000 incid.</i> <i>€ 15.000 p/j</i>	Idem Actief <i>€ 10.000 incid.</i> <i>€ 15.000 p/j</i>	Optie Actief <i>€ 10.000 incid.</i> <i>€ 15.000 p/j</i>
Nodig budget: € 40.000 p/j	Nodig budget: € 75.000 incid. € 176.000 p/j	Nodig budget: € 110.000 incid. € 186.000 p/j	Nodig budget: € 75.000 incid. € 96.000 p/j

Thema Cultuurhistorische waardenkaart en bestemmingsplannen

0: Noodzakelijk	1: Actief	2: Ambitieuus	Voorkeur
<p>Opstellen waardenkaart in <u>basisvariant</u>,</p> <ul style="list-style-type: none"> - met beperkt aantal objecten en gebieden; - ten behoeve van borging in bestemmingsplannen; - op basis van bestaande inventarisaties; - informeren van en beperkte dialoog met samenleving, nadruk op lokale belangen-organisaties. <p><i>Nodig budget: € 25.000 incidenteel</i></p>	<p>Opstellen waardekaart in <u>plusvariant</u>,</p> <ul style="list-style-type: none"> - meer uitgebreid, materiële waarden aan de hand van een aantal thema's zoals bijv. textiel en buitengebied; - ten behoeve van borging in bestemmingsplannen; - op basis van bestaande inventarisaties aangevuld vanuit samenleving; - informeren van en meer uitgebreide dialoog met samenleving, zowel organisaties als individuele burgers. <p><i>Nodig budget: € 75.000 incid. € 5.000 p/j</i></p>	<p>Opstellen waardekaart in <u>stervariant</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - breed en diepgaand, materiële en immateriële waarden, meer thema's; - ten behoeve van borging in bestemmingsplannen, educatie, inspiratie en promotie; - bestaande inventarisaties zoveel mogelijk aangevuld met nieuw materiaal vanuit samenleving, - het gezamenlijk met zoveel mogelijk organisaties en bewoners opstellen van de kaart, vooral ook ter versterking van de bewustwording en de betrokkenheid. <p><i>Nodig budget: € 150.000 incid. € 10.000 p/j.</i></p>	<p>Optie Actief</p> <p><i>Nodig budget: € 75.000 incid. € 5.000 p/j</i></p>
<p>Borgen cultuur-historische waarden in bestemmingsplannen via:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sloopbescherming, - gebiedsaanduiding met indien gewenst nader onderzoek. <p><i>€ 5.000 p/j.</i></p>	<p>Borgen cultuur-historische waarden in bestemmingsplannen via:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sloopbescherming, - gebiedsaanduiding met indien gewenst nader onderzoek, - dubbelbestemming, - aanwijzing als beschermd stads-/ dorpsgezicht <p><i>€ 10.000 p/j</i></p>	<p>idem Actief</p> <p><i>€ 10.000 p/j</i></p>	<p>Optie Actief</p> <p><i>€ 10.000 p/j</i></p>
<p>Nodig budget: € 25.000 incid. € 5.000 p/j</p>	<p>Nodig budget: € 75.000 incid. € 15.000 p/j</p>	<p>Nodig budget: € 150.000 incid. € 20.000 p/j</p>	<p>Nodig budget: € 75.000 incid. € 15.000 p/j</p>

Thema Herbestemmen

0: Noodzakelijk	1: Actief	2: Ambitueus	Voorkeur
	Instellen loket Herbestemmen (als onderdeel van het loket Monumenten) voor informatie, advies en accountmanagement <i>Nodig budget: € 15.000 p/j</i>	idem Actief <i>Nodig budget: € 15.000 p/j</i>	Optie Actief <i>Nodig budget: € 15.000 p/j</i>
	Flexibilisering regelgeving: - in bestemmingplannen - vergunning voor tijdelijk gebruik	idem Actief	Optie Actief
		Extra aandacht voor religieus erfgoed: - Inventarisatie problematiek - Project gericht advies en onderzoek <i>€ 10.000 incid.</i> <i>€ 30.000 p/j</i>	
		Onderzoek naar mogelijkheden voor Stichting Stadsherstel <i>€ 20.000 incid.</i>	
	Nodig budget: € 15.000 p/j	Nodig budget: € 30.000 incid. € 45.000 p/j	Nodig budget: € 15.000 p/j

Thema Beleven

0: Noodzakelijk	1: Actief	2: Ambitieuus	Voorkeur
	Realiseren nieuwe website monumenten en erfgoed: basisvariant <i>€ 60.000 incidenteel</i> <i>€ 5.000 p/j</i>	Realiseren nieuwe website monumenten erfgoed: plusvariant <i>€ 80.000 incid.</i> <i>€ 5.000 p/j</i>	Optie Actief <i>€ 60.000 incid.</i> <i>€ 5.000 p/j</i>
	Beschikbaar stellen budget voor initiatieven van burgers <i>Nodig budget:</i> <i>€ 10.000 p/j</i>	idem Actief <i>Nodig budget:</i> <i>€ 10.000 p/j</i>	Optie Actief <i>Nodig budget:</i> <i>€ 10.000 p/j</i>
		Beschikbaar stellen budget voor inspiratiesessie projecten <i>€ 10.000 p/j</i>	
	Nodig budget: € 60.000 incidenteel € 15.000 p/j	Nodig budget: € 80.000 incid. € 25.000 p/j	Nodig budget: € 60.000 incid. € 15.000 p/j

Alle 4 thema's samen

0: Noodzakelijk	1: Actief	2: Ambitieuus	Voorkeur
Nodig budget € 25.000 incid. € 45.000 p/j	Nodig budget € 210.000 incid. € 221.000 p/j	Nodig budget € 370.000 incid. € 276.000 p/j	Nodig budget € 210.000 incid. € 141.000 p/j

Overzicht alle beleidsopties :

0: Noodzakelijk	1. Actief	2. Ambitieu	3. Voorkeur
Op basisniveau brengen van ambtelijke capaciteit	Instellen loket Monumenten en erfgoed	idem Actief	Optie Actief
	Voor gemeentelijke monumenten beschikbaar stellen van arrangement Monumentenwacht	idem Actief	Optie Actief
	Voor gemeentelijke monumenten beschikbaar stellen van subsidies voor onderhoud en restauraties	Idem Actief	
		Verbinden aan subsidies voor gemeentelijke monumenten: leerling-werkplaatsen en toolkit duurzaamheid	
		Aanvullen lijst gemeentelijke monumenten	
	Bescherming klein erfgoed		Optie Actief
Waardenkaart basisvariant	Waardenkaart plusvariant	Waardenkaart stervariant	Optie Actief
Borgen in bestemmingsplannen licht/ flexibel	Borgen in bestemmingsplannen licht/ flexibel en zwaarder	Idem Actief	Optie Actief
	Instellen loket Herbestemmen	Idem Actief	Optie Actief
	Flexibilisering regelgeving t.b.v.herbestemmen	idem Actief	Optie Actief
		Extra aandacht religieus erfgoed: - inventarisatie problematiek - projectgericht advies	
		Onderzoek mogelijkheden oprichten Stichting Stadsherstel	
	Nieuwe website basis	Nieuwe website plus	
	Budget voor belevings-initiatieven van burgers	idem Actief	Optie Actief
		Budget voor inspiratie-sessies voor projecten	
Nodig budget € 25.000 incid. € 45.000 p/j	Nodig budget € 210.000 incid. € 221.000 p/j	Nodig budget € 370.000 incid. € 276.000 p/j	Nodig budget € 210.000 incid. € 141.000 p/j

Bijlage: Achtergrondinformatie en toelichting.

	pag
1. Monumenten en erfgoed: wat zijn dat en wie doet wat ?	10
2. Beleidsopties Monumenten en klein erfgoed	13
3. Beleidsopties Cultuurhistorische waardenkaart en bestemmingsplannen	16
4. Beleidsopties Herbestemmen	19
5. Beleidsopties Beleven	21

1. Monumenten en erfgoed: wat zijn dat en wie doet wat ?

1.1. Wat zijn monumenten en erfgoed ?

Cultureel-historisch erfgoed is dat wat door vorige generaties is gebouwd of gemaakt en wat nu nog bestaat en tegenwoordig monumentale of museale waarde heeft en meer algemeen waard is om behouden te worden. Er is materieel in immaterieel erfgoed:

- materieel erfgoed: gebouwd erfgoed incl. landschap en archeologische waarden en verder voorwerpen. Het betreft objecten, structuren en overblijfselen.
- immaterieel erfgoed: talen, verhalen, muziek, dans, feesten, rituelen, traditioneel vakmanschap, verenigingen.

Een monument is gebouwd erfgoed van bijzondere kwaliteit, dat van de overheid het predicaat monument heeft gekregen. Er zijn rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten.

Deze discussienota heeft betrekking op monumenten en ander gebouwd erfgoed incl. landschap. Voor de archeologische waarden geldt in Enschede de gemeentelijke nota Archeologiebeleid (conform de Wet Archeologische Monumentenzorg).

1.2. Wie doet wat ?

De zorg voor monumenten en ander gebouwd erfgoed ligt uiteraard in de eerste plaats in de handen van de individuele eigenaren en gebruikers. Daarnaast zijn er heel veel organisaties die zich als eigenaren en gebruikers, belangenbehartigers, kenniscentra en financiers inzetten voor het behoud van monumenten en erfgoed. Een goed regionaal voorbeeld is het Oversticht, goede Enschedese voorbeelden zijn de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker en de Stichting Wissinks Molen.

Ook de overheid (gemeente, rijk, provincie en Europa) heeft een belangrijke rol in de zorg voor monumenten en erfgoed, vooral als wet- en regelgever, als financier en als kenniscentrum.

1.3. Wat doen rijk, provincie en Europa ?

De rijksoverheid heeft op basis van de Monumentenwet als kerntaak de inzet op rijksmonumenten: de aanwijzing, de wet- en regelgeving en advisering ter bescherming en de subsidiering van onderhoud en restauratie. De rijksoverheid is in 2009 gestart met het traject Modernisering Monumentenzorg. Dat traject is erop gericht het belang van erfgoed een betere plek in bestemmingsplannen te geven, de regelgeving voor monumenten te versterken en te vereenvoudigen en krachtiger in te zetten op het herbestemmen van monumenten.

De belangrijkste subsidieregelingen voor rijksmonumenten zijn de instandhouding-regeling en het Besluit Restauratie Historische Buitenplaatsen. Het rijk ondersteunt initiatiefnemers en lokale overheden steunen bij het herbestemmen van cultureel erfgoed. De maatregelen richten zich op het tegengaan van sloop, ondersteuning bij onderzoek en planvorming en het voorkomen van versneld verval gedurende die fase.

Verder is er een veelvoud aan regelingen die soms benut kunnen worden voor monumenten en erfgoed.

Naast de subsidieregelingen zijn er op rijksniveau nog enkele andere regelingen. In de inkomstenbelasting bestaat de mogelijkheid van aftrek voor bepaalde uitgaven aan rijksmonumenten. Verder bestaat er een vrijstelling voor overdrachtsbelasting voor rijksmonumenten. Voor het grootste deel van de rijksmonumenten (woonhuizen) is er bovendien een revolving fund. Eigenaren kunnen een laagrentende lening krijgen voor onderhoud of restauratie.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is het gezicht en het loket van het rijk en adviseert de gemeenten op het gebied van de vergunningverlening voor bouwplannen voor rijksmonumenten.

De provincie Overijssel heeft het monumenten en erfgoedbeleid geformuleerd in de Omgevingsvisie. Belangrijke elementen zijn het Steunpunt Cultureel Erfgoed, de subsidieregeling voor rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten, de reanimatie van industrieel en agrarisch erfgoed, de ervenconsulent en de Monumentenwacht. Het Steunpunt adviseert o.a. de gemeenten op het gebied van monumenten, cultureel erfgoed en ruimtelijke omgeving.

De Europese subsidieregelingen zijn beperkt gericht op de instandhouding of herontwikkeling van het nationale erfgoed. Een aantal regelingen richt zich op plattelandsontwikkeling en aandachtsgebieden. Het betreft regelingen gericht op het verbeteren en behouden van de attractiviteit van de regio, inclusief de cultuurhistorische waarden.

1.4. Wat doet de gemeente Enschede ?

De gemeente Enschede is als volgt betrokken bij monumenten en erfgoed:

Monumenten: Enschede heeft 279 monumenten, waarvan 117 rijksmonumenten (incl. 2 archeologische rijksmonumenten) en 162 gemeentelijke monumenten. Het beleid voor de gemeentelijke monumenten staat in de gemeentelijke Monumentennota.

De gemeente verzorgt zowel voor de rijksmonumenten (conform de Monumentenwet) als voor de gemeentelijke monumenten (conform de Monumentennota) bij bouwplannen het traject vergunningverlening – advies – toezicht – handhaving.

Voor gemeentelijke monumenten verzorgt de gemeente daarnaast de aanwijzing en de gemeentelijke subsidieverstrekking voor onderhoud en reparatie. Voor de subsidiering van gemeentelijke monumenten heeft de raad met ingang van 1-1-2010 geen geld meer beschikbaar gesteld. Voor de restauratie van bijzondere monumenten wordt incidenteel geld beschikbaar gesteld

De gemeente heeft op dit moment een geïntegreerde Monumenten-Welstandscommissie. Deze commissie adviseert het gemeentebestuur over monumenten, vooral bij het beoordelen van bouwplannen.

Bestemmingsplannen:

In bestemmingsplannen binnen de bebouwde kom worden bijzondere groenelementen zoals stadsparken beschermd via een specifieke groenbestemming en worden regels opgenomen voor de bescherming van monumentale en bijzonder waardevolle bomen.

In het bestemmingsplan buitengebied zijn de landschappelijke cultuurhistorische waarden (op hoofdlijnen) medebepalend voor de bestemmingen en de bouw- en gebruiksmogelijkheden. Bij afwijkingen, wijzigingen en herzieningen geldt de eis dat cultuurhistorische waarden niet onevenredig mogen worden aangetast. Om dat te kunnen beoordelen heeft de raad de Gids Buitenkans vastgesteld. In de Gids zijn daartoe beeldstructuurkaarten en “ansichten” en een procesgang opgenomen.

Herbestemming:

De gemeente heeft de afgelopen jaren een initiërende, stimulerende en participerende rol gespeeld bij herbestemming van cultureel erfgoed. Goede recente voorbeelden daarvan zijn de spinnerij Oosterveld (bedrijven), Het Rozendaal (kunst en cultuur) en het Balengebouw (museum). De gemeente heeft specifiek herbestemmingsbeleid opgesteld voor boerderijen in het buitengebied. Dit staat beschreven in de Gids Buitenkans.

Beleven

De gemeente initieert, stimuleert en participeert bij het beleefbaar maken van cultureel erfgoed, zoals het herplaatsen van de wigboldpalen, het opstellen van de Canon van Enschede en het realiseren van de erfgoedwebsite “De Achteruitkijkspiegel”.

Adviescommissie Cultuurhistorie:

In aanvulling op de Monumenten-Welstandscommissie heeft Enschede een Adviescommissie Cultuurhistorie. Deze commissie brengt lokale kennis in op het gebied van cultuurhistorie. De commissie adviseert het college van B&W.

Welstand

Het welstandsbeleid is vastgelegd in de Welstandsnota. In de welstandsnota spelen (ruimtelijke) cultuurhistorische en landschappelijke aspecten een rol. Hier ligt een duidelijk raakvlak met monumenten- en erfgoedzorg. Deze nota is inhoudelijk afgestemd op het traject Kwaliteit voor Enschede, waar de sturing op ruimtelijke kwaliteit nader wordt gezien.

Architectuur

Enschede heeft een digitale architectuurgids. Deze heeft een informerend karakter.

2. Beleidsopties Monumenten en klein erfgoed.

2.1. Inleiding

Monumenten:

Enschede heeft 279 monumenten (117 rijks en 162 gemeentelijke) en 1 beschermd stadsgezicht (de Ripperdastraat). De gemeente verzorgt daarvoor bij bouwplannen het traject vergunningverlening – advies – toezicht – handhaving. Voor de uitvoering daarvan is zowel kwantitatief als kwalitatief onvoldoende capaciteit beschikbaar. Voor vergunningverlening en advisering is in 2012 0,5 fte beschikbaar. Dat is veel minder dan volgens een landelijk gehanteerde norm, die bij 279 monumenten uitkomt op 1,4 fte. Voor toezicht en handhaving op het nakomen van de afspraken in de vergunning zijn helemaal geen uren beschikbaar.

Niet alleen de kwantiteit maar ook de kwaliteit van de beschikbare capaciteit verdient aanvulling omdat:

- sinds enkele jaren voor ondersteuning steeds minder een beroep kan worden gedaan op de deskundigheid van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed en het Steunpunt Cultureel Erfgoed in Overijssel is bedoeld als een overbrugging naar meer eigen gemeentelijke deskundigheid,
- in het traject vergunningverlening-advies-toezicht-handhaving de nadruk verschuift van de “regels” naar advisering gericht op voorkantsturing met veel aandacht voor het (veranderende) gebruik. Dit komt ook omdat er ook bij monumenten vaker sprake is van de mogelijkheid om vergunningvrij te bouwen.

In de gemeentelijke Monumentennota is een subsidieverordening opgenomen. Eigenaren van gemeentelijke monumenten kunnen een subsidie krijgen van 30% van de kosten van onderhoud en restauratie, met een max. van € 5.000, niet vaker dan 1 x per 5 jaar, onder voorwaarde dat de raad een jaarbudget beschikbaar heeft gesteld. In de periode 2005 t/m 2009 was in totaal € 430.000 beschikbaar, waarvan € 275.000 is toegekend. Er is in die periode relatief weinig beroep op de subsidie gedaan en de effectiviteit ervan is niet geëvalueerd. Met ingang van 2010 heeft de raad geen jaarbudget meer beschikbaar gesteld.

Er is weinig zicht op de onderhoudstoestand van gemeentelijke monumenten en de waardering van de eigenaren van die monumenten voor de inzet van de gemeente. Uit een landelijk onderzoek in 2011, waaraan maar 28% van de eigenaren van gemeentelijke monumenten heeft deelgenomen komt het volgende naar voren:

- 35 % van de respondenten vindt de onderhoudstoestand matig / slecht,
- dat komt in hoofdzaak door geldgebrek,
- 61 % van de respondenten geeft het oordeel “matig tot slecht” voor de ondersteuning door de gemeente.

Het Oversticht heeft in 2008-2009 72 panden onderzocht en 13 panden (vooral naoorlogse) voorgedragen voor aanwijzing tot gemeentelijk monument. Aanwijzing heeft nog niet plaatsgevonden, omdat dat de regeldruk voor eigenaren verhoogt en er geen subsidie voor onderhoud/ restauratie beschikbaar is. De raad heeft in de motie van 11-10-2010 verzocht om een raadsvoorstel om de 13 panden aan te wijzen als gemeentelijk monument.

Klein erfgoed:

Enschede heeft veel “klein” erfgoed dat het waard is om behouden te blijven.

In de gebouwde omgeving van Enschede straalt de ‘liefde’ van de bouwers/ bewoners soms van de gebouwen af. Dat is vaak goed te zien aan gevelstenen, een smeedijzeren hekwerk aan een voordeur, een bijzondere windwijzer, kunstvoorwerpen in een tuin. Al die zaken maken het straatbeeld zeer levendig en vertellen een verhaal.

Een bijzondere groep klein erfgoed zijn de kunstwerken die de afgelopen decennia in het kader van de “1%-regeling” zijn aangebracht aan en in (semi-) openbare gebouwen. Een andere bijzondere groep zijn de grens-, marke en wigboldpalen.

Sommige daarvan hebben overigens de monumentstatus.

Het is de afgelopen jaren een aantal keren voorgekomen dat “klein” erfgoed verloren gingen door sloop- en bouwwerkzaamheden, wat geleid heeft tot veel commotie.

2.2. De voorkeursopties en de overige opties

De voorkeursopties:

Instellen loket Monumenten en erfgoed voor informatie, advies, vergunningverlening, toezicht en handhaving. Nadruk op voorkantsturing, maatwerk, accountmanagement. Inzet op behoud klein erfgoed. Met veldwerker en betrekken lokale deskundigheid. Op plusniveau brengen van ambtelijke capaciteit/ deskundigheid.

Waarom voorkeursoptie:

- topprioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- inzet op samenwerking met partners,
- veel onvrede bij eigenaren over ondersteuning gemeente,
- weinig ambtelijke capaciteit en specifieke deskundigheid beschikbaar,
- verminderde inzet Rijksdienst en Steunpunt Erfgoed Overijssel en meer vergunningvrij bouwen, dus meer inzet op informatie en advies,
- past in ontwikkeling tot kennispunt in Regionale Uitvoeringsdienst,
- past in hoofdlijnen gemeentelijk beleid: versterking gemeentelijke dienstverlening, regionale samenwerking en de overheid in de rol van regisseur, facilitator en verbinder.

Beschikbaar stellen van een arrangement van de Monumentenwacht Overijssel voor alle eigenaren van gemeentelijke monumenten, bestaande uit een startopname van de bouwkundige toestand met een meerjarig onderhoudsplan en 3-jaarlijkse inspectie. Afschriften van startopname, onderhoudsplan en inspecties gaan naar de gemeente.

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- levert basisinformatie voor eigenaren en gemeente,
- leidt tot communicatie eigenaren gemeente: informatie en advisering, ook over subsidiemogelijkheden van rijk en provincie,
- past in hoofdlijnen gemeentelijk beleid: versterking gemeentelijke dienstverlening en de overheid in de rol van regisseur, facilitator en verbinder.

Bescherming klein erfgoed door opname in database, die geraadpleegd wordt bij bouw- en slooiaanvragen en bij een match leidt tot overleg met en advies aan de aanvrager. Start met pilot en invoering op basis van evaluatie.

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- inzet op samenwerking met partners en burgers,
- past in hoofdlijnen gemeentelijk beleid: de overheid in de rol van regisseur, facilitator en verbinder.

De overige opties:

Beschikbaar stellen van subsidie voor gemeentelijke monumenten,

in totaal € 70.000 p/j, waarvan voor klein onderhoud € 30.000 p/j (= gemiddeld € 500 per gemeentelijk monument per 3 jaar) en voor groot onderhoud/ restauratie € 40.000 p/j (= gemiddeld € 20.000 voor 2 “rotte kiezen”). Daarnaast is € 10.000 per jaar nodig ambtelijke inzet voor subsidietraject.

Waarom geen voorkeursoptie:

- in verleden beroep op subsidie door individuele burgers erg laag,
- effectiviteit inzet middelen onbekend (druppel op gloeiende plaat),
- groot beslag op budget voor monumenten en erfgoed,
- provinciale subsidie beschikbaar voor gemeentelijke monumenten,
- past niet op hoofdlijnen gemeentelijk beleid.

Overigens wel eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden.

Verbinden aan subsidiering onderhoud en restauratie gemeentelijke

monumenten: leerlingwerkplaatsen in samenwerking met Stichting RIBO (Scholing, restauratie en innovatie in de bouw) en gebruiken van een “toolkit” voor duurzaam onderhoud en restauratie (o.a. op het gebied van energiegebruik).

Waarom geen voorkeursoptie:

- verbonden met niet-voorkeursoptie,
- tweede prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden.

Past overigens wel op hoofdlijnen gemeentelijk beleid: werk en participatie, onderwijs, duurzaamheid.

Aanvullen lijst gemeentelijke monumenten, conform voorstellen Oversticht.

Waarom geen voorkeursoptie:

- beschikbaar stellen van subsidie voor gemeentelijke monumenten geen voorkeursoptie,
- tweede prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- bescherming kan middels bestemmingsplan. Bescherming via het bestemmingsplan is minder vergaand dan bij aanwijzing als gemeentelijk monument en verhoogt de regeldruk minder.

3. Beleidsopties Cultuurhistorische waardenkaart en bestemmingsplannen

3.1. Inleiding.

In Enschede wordt op dit moment in bestemmingsplannen in beperkte mate rekening gehouden met cultuurhistorische waarden.

In de toelichting (zonder directe juridische doorwerking) wordt kort ingegaan op de cultuurhistorische waarde van het gebied en worden de aanwezige monumenten benoemd.

In de regels (met directe juridische doorwerking) worden in bestemmingsplannen binnen de bebouwde kom bijzondere groenelementen beschermd, zoals stadsparken en monumentale en bijzonder waardevolle bomen. In de regels in het bestemmingsplan buitengebied zijn de landschappelijke cultuurhistorische waarden (op hoofdlijnen) medebepalend voor de bestemmingen en de bouw- en gebruiksmogelijkheden. Bij afwijkingen, wijzigingen en herzieningen geldt de eis dat cultuurhistorische waarden niet onevenredig mogen worden aangetast. Om dat te kunnen beoordelen heeft de raad de Gids Buitenkans vastgesteld. In de Gids zijn daarvoor beeldstructuurkaarten, “ansichten” en een procesgang opgenomen.

Er is in Enschede, zowel bij de gemeente als bij partners, een groot aantal waardevolle inventarisaties van monumenten en overig erfgoed beschikbaar. Een meer omvattende en digitaal toegankelijke inventarisatie is de Cultuurhistorische Atlas Enschede.

Met ingang van 1-1-2012 is het Besluit ruimtelijke ordening (art. 3.1.6. 2.a.) gewijzigd. Vanaf dat moment moet een vast te stellen bestemmingsplan een beschrijving bevatten van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden rekening is gehouden.

In de nota van toelichting staat dat betekent dat cultuurhistorische waarden uitdrukkelijk meegewogen moeten worden door:

- een analyse te verrichten en waarden te benoemen (een cultuurhistorische waardenkaart te maken),
- aan te geven hoe de waarden in het bestemmingsplan worden geborgd. Monumenten worden beschermd via de Monumentenwet en de gemeentelijke Monumentennota / verordening.

De gemeente heeft in dit verband een grote mate van beleidsvrijheid, maar een beperkte invulling van deze verplichting en weinig draagvlak daarvoor in de samenleving maken bestemmingsplannen kwetsbaar voor bezwaar en beroep.

In de bestemmingsplannen die sinds 1-1-2012 in Enschede in procedure zijn gebracht is nog geen invulling gegeven aan deze verplichting. Na het vaststellen van de waardenkaart (door de raad, als toevoeging op de bestaande gemeentelijke structuurvisie) zal deze via een “paraplubestemmingsplan” alsnog worden vertaald in de sinds 1-1-2012 in procedure gebrachte bestemmingsplannen. Waar nodig kunnen de cultuurhistorische waarden in de gebieden van die bestemmingsplannen tot dat moment beschermd worden via een voorbereidingsbesluit.

3.2. De voorkeursopties en de overige opties:

De voorkeursopties:

Opstellen van een cultuur-historische waardenkaart in de plusvariant:

- opnemen van materiële waarden aan de hand van een aantal thema's zoals bijv. textiel en buitengebied;
- ten behoeve van borging in bestemmingsplannen;
- op basis van bestaande inventarisaties aangevuld vanuit samenleving;
- informeren van en meer uitgebreide dialoog met samenleving, zowel organisaties als individuele burgers.

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- samen met partners en burgers,
- past op hoofdlijnen gemeentelijk beleid: meer autonomie voor buurten, wijken en dorpen.

Borgen cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen via een combinatie van de volgende bestemmingsplanregels:

- sloopbescherming en na sloop herbouw in zelfde hoofdvorm,
- gebiedsaanduiding cultuurhistorisch attentiegebied met indien gewenst nader onderzoek,
- dubbelbestemming,
- aanwijzing als beschermd stads-/ dorpsgezicht.

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- de genoemde regels zijn "oplopend" qua beschermingsfactor van erfgoed en rechtszekerheid, maar ook qua regeldruk, inflexibiliteit en planschaderisico. Dat betekent dat waar mogelijk een "lichte" regel kan worden ingezet (sloopbescherming) en waar nodig een "zware" (aanwijzing als beschermd stads- of dorpsgezicht).

Met de regel "gebiedsaanduiding cultuurhistorische attentiegebied met indien gewenst nader onderzoek" kan in Enschede in veel gevallen een goed evenwicht worden bereikt tussen enerzijds de zorg voor erfgoed en de nodige flexibiliteit en rechtszekerheid en anderzijds de beperking van de regeldruk en het planschaderisico.

Het nader deskundigenonderzoek incl. advies over randvoorwaarden voor transformatie kan van groot belang zijn om bij een ontwikkeling het belang van de cultuurhistorische waarden zo vroeg mogelijk in beeld te hebben, mee te wegen en onderdeel te laten zijn van die ontwikkeling.

Voorbeelduitwerking van de bestemmingsplanregel “gebiedsaanduiding cultuurhistorische attentiegebied met indien gewenst nader onderzoek”

Ter plaatse (in het gebied met de aanduiding) is het oprichten, wijzigen en slopen van gebouwen alleen toegestaan als hierdoor geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan cultuurhistorische waarden. Er kan worden gevraagd om een deskundigenonderzoek naar de cultuurhistorische waarden, plus advies over randvoorwaarden voor transformatie.

Het onderzoek+advies wordt alleen gevraagd indien dat nodig wordt geacht op basis van ambtelijk advies. Het gemeentebestuur kan afwijken van het advies om zwaarwegende maatschappelijke redenen.

De overige opties:

Opstellen cultuurhistorische waardenkaart in basisvariant:

- met beperkt aantal objecten en gebieden;
- ten behoeve van borging in bestemmingsplannen;
- op basis van bestaande inventarisaties;
- informeren van en beperkte dialoog met samenleving, nadruk op lokale belangenorganisaties.

Waarom geen voorkeursoptie:

- cultuurhistorische waarden onvoldoende in kaart gebracht,
- onvoldoende betrokkenheid samenleving.

Opstellen cultuurhistorische waardenkaart in stervariant:

- breed en diepgaand, materiële en immateriële waarden, meer thema's;
- ten behoeve van borging in bestemmingsplannen en ten behoeve van educatie, inspiratie en promotie;
- bestaande inventarisaties zoveel mogelijk aangevuld met nieuw materiaal vanuit samenleving;
- het gezamenlijk met zoveel mogelijk organisaties en bewoners opstellen van de kaart, vooral ook ter versterking van de bewustwording en de betrokkenheid.

Waarom geen voorkeursoptie:

- tweede prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- groot beslag op budget voor monumenten en erfgoed,
- te verwachten lange doorlooptijd.

Borgen cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen alleen via een combinatie van de volgende twee bestemmingsplanregels:

- sloopbescherming en na sloop herbouw in zelfde hoofdvorm,
- gebiedsaanduiding met indien gewenst nader onderzoek.

Waarom geen voorkeursoptie:

- te beperkte mogelijkheden om waarden in alle situaties afdoende te borgen.

4. Beleidsopties Herbestemmen

4.1. Inleiding

Herbestemming van cultureel erfgoed heeft de afgelopen tientallen jaren in Enschede gezorgd voor nieuwe architectonische iconen die bijdragen aan een aantrekkelijk woon- en werkklimaat.

Goede voorbeelden daarvan zijn de fabriek van Jannink aan de Haaksbergerstraat (woningen en museum), het Van Heekcomplex (woningen), en meer recent de spinnerij Oosterveld (bedrijven), Het Rozendaal (huiskamer voor kunst en cultuur en woningen) en het Balengebouw (museum).

Met het erkennen van de waarde van cultuurhistorisch waarde volle gebouwen neemt het aantal te behouden en te beschermen objecten heel sterk toe. In Enschede moet daarbij ondermeer gedacht worden aan 20-ste eeuwse kerken en boerderijen in het buitengebied.

Het is ruimtelijk, functioneel en financieel niet mogelijk om al die objecten onveranderd te behouden. Herbestemmen is dan de eerste optie. Herbestemming is invulling met nieuwe functies, die recht doen aan het erfgoed. De “transformatieruimte” zal van geval tot geval verschillen.

Uit ervaringen en onderzoek blijkt dat de kennis omtrent (toekomstige) leegstand, de cultuurhistorische waarde en de mogelijkheden voor herbestemming zowel bij initiatiefnemers als bij de lokale overheid in veel gevallen beperkt aanwezig en versnipperd is.

4.2. De voorkeursopties en de overige opties:

De voorkeursopties:

Instellen loket Herbestemmen, als onderdeel van het loket Monumenten voor informatie, advies en accountmanagement.

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- inzet op samenwerking met partners,
- past in hoofdlijnen gemeentelijk beleid: versterking gemeentelijke dienstverlening en de overheid in de rol van regisseur, facilitator en verbinder.

Flexibilisering regelgeving:

- in bestemmingplannen,
- waar mogelijk vergunning afgeven voor tijdelijk gebruik.

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- past in hoofdlijnen gemeentelijk beleid: versterking gemeentelijke dienstverlening.

De overige opties:

Extra aandacht voor religieus erfgoed:

- Inventarisatie van bestaande en te verwachten problematiek,
- Project gericht advies en onderzoek, op aanvraag van eigenaren (kerkbesturen en parochies) en op basis van bovenbedoelde inventarisatie. Daarbij moet gedacht worden aan projectgerichte herbestemmingsstudies, duurzaamheidsadviezen (energie), adviezen over multifunctioneel gebruik (programming), procesondersteuning bij herbestemming en advisering op het gebied van financieën en exploitatie.

Waarom geen voorkeursoptie

- tweede prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- relatief groot beslag op budget voor monumenten en erfgoed,
- eigenaren religieus erfgoed kunnen gebruik maken van loket Herbestemmen.

Onderzoek naar mogelijkheden voor Stichting Stadsherstel:

Een Stichting Stadsherstel zet zich actief en met risicodragend kapitaal in voor de aankoop van “rotte kiezennerfgoed”, restauratie en vervolgens verkoop van dat erfgoed. Het risicodragend kapitaal bedraagt minimaal ettelijke miljoenen euro's. Onderzoek doen is, zeker in deze tijd van economische malaise, alleen zinvol als de gemeente eventueel zou willen participeren.

Waarom geen voorkeursoptie

- tweede prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- participatie in een Stichting Stadsherstel gaat qua financiële inzet ver uit boven het budget voor monumenten en erfgoed.

5. Beleidsopties Beleven

5.1. Inleiding

Het beleefbaar maken van erfgoed is belangrijk om de aantrekkelijkheid van stad en buitengebied voor bewoners en toeristen te vergroten en de betrokkenheid van de bewoners bij hun leefomgeving te vergroten.

Goede recente voorbeelden van geslaagde initiatieven van organisaties en burgers en een goede samenwerking met de gemeente zijn het herplaatsen van de wigboldpalen, het opstellen van de Canon van Enschede, het beleefbaar maken van archeologische minumenten boven de grond (o.a. Cascade), het realiseren van de pilot “Achteruitkijkspiegel”, de Enschedese website voor cultuurhistorie.

De wigbold is een historisch rechtsgebied van de stad direct rondom de wallen of grachten. De grens werd aangegeven door enkele stenen of palen bij invalswegen. In Enschede is in 2009 door het plaatsen van zes nieuwe palen aangegeven waar de wigboldpalen vroeger stonden. Er is een boekje met een routebeschrijving uitgegeven. De canon wordt vertaald in een lespakket en er zijn initiatieven om de Canon op straat beleefbaar te maken.

Een lokale website voor cultuurhistorie is bij uitstek het middel om erfgoed op een moderne manier beleefbaar te maken. De “Achteruitkijkspiegel” is al enkele jaren in de lucht (www.achteruitkijkspiegel.nl) en heeft haar nut bewezen.

Een state-of-the-art website met doorgroeimogelijkheden is bij uitstek een middel om het Enschedese erfgoed beleefbaar te maken. De huidige Achteruitkijkspiegel biedt onvoldoende mogelijkheden voor nieuwe media en creatieve technologie.

Het rijk (Min. EL&I) stelt via de regeling CLICK-erfgoed (onderdeel van de Topsector Creatieve Industrie) geld beschikbaar voor onderzoek naar de vernieuwing van web-sites, bijv. naar de vraag “Hoe bereik je nieuwe doelgroepen (jongeren, allochtonen)?”. Voorwaarde is dat een dergelijk onderzoek een samenwerking is van UT en/of Saxion, partners in de stad en de gemeente. Media&ICT-erfgoed-onderzoek maakt doorgroei mogelijk naar een kwalitatief hoogwaardige belevingswebsite.

5.2. De voorkeursopties en de overige opties:

De voorkeursopties:

Realiseren nieuwe website monumenten en erfgoed: basisvariant.

De state-of-the art website in de basisvariant:

- is het resultaat van de samenwerking van een netwerk van zoveel mogelijk partners die betrokken zijn bij cultuurhistorie,
- is startpunt (links naar andere websites) en platform voor vragen, discussie, het delen van informatie en kennis (thema's, fora en wiki), activiteiten en actualiteit (rss-feed) op het gebied van cultuurhistorie in Enschede,
- heeft een actieve redactie die inspeelt op actuele thema's,
- heeft als doorgroeimogelijkheden de koppeling van app's en interactieve media (facebook, twitter, blogs etc.) ten behoeve van specifieke doelen en doelgroepen.

In het benodigde budget is ervan uitgegaan dat het technische beheer wordt verzorgd door de gemeente en het redactionele beheer door een team van vrijwilligers, bestaande uit partners en mensen met afstand tot de arbeidsmarkt (van Mediant/ Interakt Contour). In het benodigde budget is rekening gehouden met cofinanciering van CLICK-erfgoed-ondezoek.

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- inzet op samenwerking met partners,
- past in hoofdlijnen gemeentelijk beleid: nieuwe media, werk en participatie, onderwijs en de overheid in de rol van regisseur, facilitator en verbinder,
- website opzetten volgens groeimodel: basisvariant kan doorgroeien naar plusvariant.

Beschikbaar stellen budget voor initiatieven van organisaties en burgers in samenwerking met de gemeente (zoals recentelijk bijv. de wigboldpalen en de Canon van Enschede).

Waarom voorkeursoptie:

- eerste prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- inzet op samenwerking met partners en burgers,
- past in hoofdlijnen gemeentelijk beleid: de overheid in de rol van regisseur, facilitator en verbinder.

De overige opties zijn:

Beschikbaar stellen budget voor inspiratiesessie projecten.

Waarom geen voorkeursoptie:

- tweede prioriteit in gesprekken met partners en raadsleden,
- kosten te dekken vanuit project.

Realiseren nieuwe website monumenten en erfgoed: plus –variant.

- Website plusvariant is website basisvariant met daaraan gekoppeld app's en interactieve media (facebook, twitter, blogs etc.) ten behoeve van specifieke doelen en doelgroepen.

Waarom geen voorkeursoptie:

- website opzetten volgens groeimodel: basisvariant kan doorgroeien naar plusvariant,
- koppeling app's en interactieve media op basis van onderzoek naar bijv. de vraag "Hoe bereik je nieuwe doelgroepen (jongeren, allochtonen)?" via CLIC-regeling samen met UT/Saxion en partners in de stad.